

Tjäderseminarium

21 oktober 2009

Louis de Geer – Hemerycksalen, Norrköping

Seminarieret arrangerades av Holmen Skog

Inledningstal av Per Olsson, Holmen Skog

Holmens bruk fyller 400 år. Tjädern är anpassad till torra tallrika marker. Bergbruket var aktivt i dessa regioner (Kolmården-trakten). Man gick hårt åt skogen på 1700-1800-talet. I mitten på 1800-talet blev skogen en bristvara. Då tog man in tyskar, och trakthyggesbruket etablerades från 1860 och framåt. Det här var första platsen i Sverige med ett ordnat trakthyggesbruk. Skogen delades upp i ett visst antal hektar stora ytor som man högg rent.

Vi har mer gammal skog idag, äldre än 80 och 100 år, än vad vi hade på 1930-talet.

Det blir ofta stor uppmärksamhet när en tjäderspelplats ska avverkas. Holmen behöver lyssna av det kunskapsläge som finns. Vi är här för att lyssna och lära. Jag (Per Olsson) är övertygad om att vi kommer att ha en bra bas när det gäller tjäder. Vi kommer att låta sakkunskap styra när vi har tjädern i vårt skogsbruk.

Per Olsson berättat att han har tittat på tjäderspel sedan han var liten. När han var 15 år och skaffade moppe kunde han åka ut till skogen själv och titta på tjäderspelet, men då var skogen som han alltid varit till tidigare avverkad. Han hittade dock ett annat tjäderspel i närheten, men något år senare skulle även den skogen avverkas. Per tog kontakt med bolaget och själva spelplatsen lämnades därefter orörd. Per tyckte dock inte att det var som förut, eftersom skogen i närheten blivit avverkad.

För det är ju härligt, pampigt, att se ett tjäderspel. Det är att leva.

Per har i stort sett gått på ett tjäderspel varje år sedan dess. På något vis verkar tjädern ändå klara av det här, förändringen av miljön.

Bengt Ek, vd för föreningen SKOGEN är moderator för tjäderseminariet och presenterar kort dagens föredrag.

Kunskapsläge och pågående forskning om tjäder och skogsbruk

Kjell Sjöberg, SLU, Umeå:

Hur klarar sig tjädern i dagens skogslandskap?

I Sverige finns dålig kunskap om hur tjäderns population utvecklats under årets lopp. Tjädern hade en kraftig topp på 40-talet, därefter har populationen både toppat och dalat. Man kunde även se effekterna av rävsrabben så småningom.

Det är viss skillnad i tjäderns förekomst i norra och södra Sverige. Det finns väsentligt mer tjäder i norra Sverige än i södra Sverige, där det är sämre förhållanden. Kjell Sjöberg koncentrerar sig mycket på tjädertupparna och menar att tjäderspelet är intressanta. Han har försökt identifiera alla tjäderspel i Åsele. Den omgivande skogen styr antalet tuppar i spelet. I finska och norska skogar får man en nedgång i antalet tuppar med fragmenteringen av skogen.

Kan ett tjäderspel nyetableras?

Varje tupp har ett hemområde som sträcker sig ungefär 1 km bort. Det är ungefär ett par km mellan spelen. I stora drag finns fortfarande spel kvar, men det finns också enskilda tuppar som spelar för sig själva.

Antalet spelande tuppar i Åsele har gått ner från år 2002 till år 2005. Man kan inte längre förvänta sig många spelande tuppar i skogarna på grund av det brukade landskapet.

Hur ser det ut för hönorna och kullarna? Man har försett hönor med radiosändare eller ring runt foten för att kunna följa dem. Efter ett år hade man en överlevnad på ungefär 70 %. Likadant var det i den fjällnära skogen, där förhållandena är ganska tuffa för tjäderna.

Om man ska kunna öka tjäderpopulationen med 50 %, måste ungefär 1,5 kyckling per höna överleva. Från år 2000 till år 2005 varierade antalet kycklingar per höna mellan 0,4 – 1,2 stycken (ej i kronologisk ordning).

Vad orsakar tjäderns död?

En undersökning i Tärnaby visar: Jakt – här dör flest tjäderna. Därefter (i följande ordning) – okänd predator, mård, rovfågel, kraftledning, trafik, räv, och duvhök.

Den största dödligheten sker under kyckling- och äggstadiet på grund av predation. Där dör flest tjäderna. Dödligheten ligger på 70-80 procent.

Blåbärsblad betas av mätarlarver, vilket är en viktig proteinrik föda för tjäderkycklingar. Vid blåbärsrisen finns föda och skydd. Sådana områden är viktiga att vårda.

Vid lite fuktigare skogar, gärna flerskiktade, kan tjäderkycklingarna flyga upp en bit i den omkringliggande vegetationen för att söka skydd om det kommer en markpredator. De kan även söka skydd i markskiktet.

Skulle en kyckling trivas i en planterad granskog utan markskikt? Nej.

Det uppstår en negativ effekt när det dikas runt sumpskogar.

Det går att prägla tjäderkycklingar på människan. De söker dock sin föda själv. Kycklingarna måste också söka värme hos hönan (eller människan de präglats på) när det är kallt.

Var tar tjäderhönan och kycklingarna vägen? (Ett exempel från verkligheten) De söker sig till ett surdrag som för några årtionden dikats ut. Tjäderkycklingarna börjar mer och mer gå över till vegetabilisk och energirik föda – starrfrön. Detta är en utmärkt kycklingbiotop.

Det finns även tjäder i fjällbjörkskogar. Tjädern är någorlunda flexibel när det gäller biotoper. Tjädern kan övervintra i fjällbjörkskogar. Tjädern äter bl.a. enbarr, granbarr och i viss mån björkknoppar, är med andra ord inte bara beroende av tallbarr.

Hur blir häckningsresultatet när tjädern lever under kärva fjällförhållanden? På våren kommer hönorna fram till vägarna, där kommer den späda grönskan fram tidigt på våren. De har i princip bara ätit barr under hela vintern och nu ska de lägga ägg. Tjädern visar onekligen flexibilitet även här.

Ett flyttningstråk på 5-6 mil för en tjäder är inte ovanligt. Flyttningsmönster i fjällområdet – tjädern flyttar några mil och kommer tillbaka, det är med andra ord en art som är väldigt stationär.

Antalet tjäderhöns per område, i ett reservat med gammal tallskog, Fageråsen (relativt litet område, inget idealist kycklingområde), där har en minskning av tjädern skett, dock ingen dramatisk minskning.

I två andra områdena har tjädern ökat. Det ena området består av blandskog, och det andra är ett stort område som planterats med contorta, men där det fortfarande finns stora oaser med sumpskog och en del gammelskogsfläckar kvar (det var där kycklingarna fanns). I fragmenterade skogslandskap råder högre predation. Blandskog betraktas som bra reproduktionsområde.

Bättre arvsanlag genereras ju fler tappar. Jakten står för 10 % av dödligheten.

Maria Hörnell-Willebrand, SLU:

Tjäders populationsdynamik

Maria Hörnell-Willebrand bedriver forskning som till viss del berör tjäder i Kolmården.

Av tjädern finns bara fragmenterade och små populationer kvar i Europa, förutom i Sverige, Norge och Finland. Det är ingen hotad art i Skandinavien. Arten är däremot rödlistad i Europa. Nu under det senaste året har nya studier tillkommit om att tjädern är en flexibel art som klarar av att anpassa till sig habitat och olika skogsåldrar. Per Wegge, norsk forskare som varit aktiv inom tjäderområdet i 30 år, har sett hur andelen gammelskog minskat kraftigt i områden. Hypotesen var då att tjädern skulle minska och orren öka. Tjädern har dock varit mer eller mindre stabil, medan orren minskat. Det beror troligtvis på ökad predation på grund av att landskapet är så fragmenterat.

Jägarförbundet i Sverige har samlat data sedan 1980 på tjäder. Brukad skog i åldersklassen 21-40 år har ökat. Orren har gått ner, tjädern har visat en svag uppgång under samma period, järpen har visat en exponentiell ökning. Detta liknar den norska bilden.

I Finland har man följt tjäderpopulationer under en lång tid. Där har man sett en ökning av tjädrar i ung skog, medan den minskat i gammelskogsområdena. Orren har fått stryka på foten på grund av skogsbruket.

När rävarna dog på grund av rävsjuka i början av 1980-talet ökade alla småviltspopulationer. Nu är rävsstammen på väg upp, då borde vi kunna förvänta oss lägre småviltspopulationer.

Det spelar ingen roll hur många tappar det är på tjäderspel, utan det är överlevande höns och kycklingar som är det väsentliga.

Med hjälp av tjäderkameror har man kunnat se att rävar nästan uteslutande varit ansvariga för predationen på tjädrar.

Överlevnaden i skog och fjäll ser ungefär likadan ut. Årsöverlevnaden ligger på ungefär 70 %. Om man tittar på spel, tar det lång tid innan man får en effekt. En tupp kan bli ganska gammal och det kan ta 5-6 år innan man ser en effekt på populationsnivå.

Tanken med FOMA-vilt (fortlöpande miljöanalys) är att följa växlingar i miljöns tillstånd och att följa upp miljö kvalitetsmålen. Målsättningen är en hållbar utveckling. Ett underlag ska lämnas för ett hållbart nyttjande av viltresurserna (handlar mest om jaktvilt). Det behövs sådan oberoende data, enligt Maria Hörnell-Willebrand.

Maria Hörnell-Willebrands förslag på övervakning är att inte räkna tuppar, utan ha höstinventeringar och räkna både tuppar, kycklingar och hönor.

Sverige, Norge och Finland försöker samarbeta genom att ha jämförbara metoder, gemensamma utbildningar, inventeringar, samråd, och gemensam forskning.

NILS – Nationell Inventering av Landskap i Sverige – ett projekt inriktat på landskapsförändringar. Övervakning av förutsättningarna för biologisk mångfald i landskapet. Tjäderinventeringar har gjorts varje år. Referensområden används, där de inblandade i projektet djupdyker och samlar info om tjädern, bl.a. från Boda och Grimsö. Maria Hörnell-Willebrand vill gärna få referensområden längre söderut eftersom det har varit svårt att få tag på sådana. Har man tips på sådana områden (söder om Dalälven) får man gärna vända sig till Maria.

En del av de referensområden som anses värdefulla idag finns i Luleå, Sundsvall, Boda och Garpenberg. Spelinventeringar görs bl.a. i Gnesta, Kolmården och Garpenberg.

Det område som är mest bekymmersamt, är i västra Sverige, vad beror det på? Där finns ju faktiskt mest skog, så man vet inte riktigt varför.

Antalet tjädrar som blir uppätta reglerar tjäderpopulationerna. Den årliga överlevnaden minskar med 1-2 % på grund av jakten. Inga jaktrestriktioner behövs. Vildsvin i sig är inget problem, men utfordringen är det. Resurserna ska läggas på de södra delarna av Sverige för att titta på vad som påverkar tjädern där.

Frågestund:

Gunnar i publiken: Tjäderlekplatser är en nagel i ögat på Holmen. De delar er (Marias) syn på att tjäderlekplatser inte är så viktiga. Det kommer ny forskning som visar motsatsen, ni (Maria) har bara forskat i 5 år. Det är viktigt med arvsanlag. Det kommer inte fram här idag.

Maria svarar: Tjädrar på stora spel är nära släkt med varandra. Den effektiva populationsstatistiken minskar. Man ser splittrade spel, de är skingrade, inte säkert att de är släkt med varandra i samma grad nu som det var förr. Har man stora sammanhängande områden, där skogen är ung, kan tjädern leva där ändå. I Finland ökar tjädern.

Göran Rönning från Tjäderobservatörerna och Skydda Skogen begär replik och citerar Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet, Helsingfors, senaste rapport från 2008 som visar följande: Skogshönsstammarna är mycket svaga. Alla skogshönsarters sammanlagda täthet var bland de lägsta under viltriangelräkningarnas 20-åriga historia. Stammarna har minskat över hela landet. Längst i söder har minskningarna varit lindrigare. Sommarens triangelräkningar är nu genomförd och resultaten har sammanställts. Alla skogshönsarter minskade avsevärt. Tjäderns, orrens, jarpens och dalripans sammanlagda täthet är nu 16 fåglar per

kvadratkilometer skogsmark, vilket är 30 % mindre än i fjol. Räknat över hela landet minskade tjädern med ca 20 %, orren och järpen med ca 30 %, samt dalripan med rentav 40 %. Alla arterna visade en svag föryngring, dessa siffror var också bland de lägst noterade under hela vilttriangelperioden.

På detta har Maria W ingen relevant förklaring.

Tomas Gustavsson från Tjäderobservatorerna: Ni (Maria) säger att ni har väldigt lite kunskap om tjäderna i södra Sverige. Är det då inte farligt att måla upp en så positiv bild av tjäderpopulationerna i sådana fall?

Maria svarar: Vi vet ganska mycket om tjädern. Vi ser en ökning, men det kanske är en stor ökning i norra Sverige och en minskning i södra Sverige. Norr om Dalälven är det inget som helst problem med ökningen. På svensk och finsk basis är det ingen katastrof för vare sig Sverige eller Finland. Vi ser att uppgången kommer att fortsätta i 20 år till på grund av skogsutvecklingen.

En röst från publiken: Skogen blir bara ensartad. Det är ingen skoglig biologisk mångfald. Hur har det gått historiskt för tjädern de senaste 50 åren? Har det inte varit en drastisk nedgång till de nivåer som vi har idag? Borde man inte hänföra det till nedgången av skogen?

Maria svarar: Vi har inga inventeringar tillbaka i tiden. Avskjutningssiffror från Jägarförbundet finns, men har inget annat. Jag kan inte säga hur stor minskningen varit sedan 50-talet.

Göran Rönning: Tjäderkycklingarnas biotoper är blåbärrissskogar, vad händer med dem?

Maria Hörnell-Willebrand svarar att det vet hon inte.

Göran Rönning: Du (Maria) verkar vara dåligt informerad om verkligheten. Tre doktorsavhandlingar visar att blåbärrisets täckningsgrad minskar i skogen på grund av skogsbrukets metoder. Detta gynnar gräs som konkurrerar ut blåbärriset. Det är märkligt att framtidsskogsbruket upplevs som positivt med ökad gödsling och ökad dikning. Det är ju inte bra för tjädern.

Erik Ringaby, fältassistent:

Var finns tjädern?

Erik Ringaby tillbringar nästan all tid i skog och mark. Han har bl.a. följt sex tjäderhonor i Orsa finnmark. Han har spionerat på dem och tittat på vilka spel honan valt. I ett fall blev honan parad ungefär 3 km därifrån hon la äggen.

Vid en hyggeskant mot en sumpmark, kläcktes 8 ägg. När äggen var kläckta gick honan till en fuktig beskuggad blåbärsskog. Där åt de mätarlarver som är mycket proteinrika. Notera hur mycket skydd det finns i den miljön (Erik hänvisar till power point-bilden). Kycklingarna måste ha skydd, annars blir de uppätta av rovdjur. Hönan och kycklingarna flyttade därefter till en ny fuktig miljö, en blandskog, lite hyggen. Tjädern tycker om sandbad. Därefter blir det fuktig mark, kycklingarna börjar äta Carex frön. Här stannar de till september, då beger de sig till en blåbärsskog med kjolgranar, som gärna får vara blockig. Under vintern lever de i tallskog.

Om hönans ägg blir tagna av ett rovdjur eller liknande, kan hönan lägga en ny kull. Problemet är då att det inte finns några mätarlarver kvar när äggen har kläckts. I Erik Ringabys fall gick honan direkt ut i en ungskog med kycklingarna, eftersom de gärna vill vara där det är lite torrt också, så att de kan sandbada. I september åt de starrfrön i närheten av en sjö.

Fuktig mark är viktigt för kycklingar. Det är bättre fågelmarker i Orsa finamrk, där det finns betydligt mer våtmarker västerut. Erik Ringaby påpekar att det här inte är vetenskapligt belagt, men det är aldrig fel med stora kantzoner och fuktig mark.

Tjädern nyttjar i princip den skog som finns, bortsett från kalhyggen och sånt. De nyttjar hela spektrat av skog. Tjädern vill gärna ha talldominerad skog. 70 % av tjädrarna låg i tallskog i en studie.

Erik Ringaby ger en historisk tillbakablick och menar att skogen nyttjats gigantiskt hårt sedan 1800-talet.

1994 hade man huggit skogen hårt. Man ville hugga bort spelplatserna eftersom man tyckte att det inte i princip inte fanns några spelplatser kvar.

Ett exempel från Erik Ringabys fältobservationer: Ett tjäderspel flyttade år 2003. Vid ett spel som fanns kvar var det lite gallrat till sumpmarken i en ungskog, plötsligt var det 10 tuppar där, ett riktigt bra spel. Idag finns inga tuppar kvar, ingen spillning. Idag har de flyttat en bit, 25 tjädrar var där i somras.

Det största hotet mot skogshönsen är att undervegetationen röjs bort. Det är inte bra för något vilt i skogen. När en skog växer upp naturligt är det väldigt tätt mellan stammarna. När man går in och gallrar och röjer och gör skogen till en pelarsal är den inte lämplig för vare sig tjäder eller orre. Idag kräver skördarföraren att han ska bra sikt framför sig, och rumäner och polacker siktröjer. Erik Ringaby tror att det farligare att röja än att hugga ner ett spel.

Frågestund:

Göran Rönning från Tjäderobservatörerna och Skydda Skogen framhåller: Kycklingbitioper är fuktiga marker, myrar och liknande. Var finns de beskrivna i skogsvårdslagen? Impediment (marker som producerar mindre än 1 skogskubikmeter per år). Impedimentsbegreppet är numera borttaget från skogsvårdslagen. De kommer alltså inte att finnas kvar, bergsknallar, sumpskogar osv. Skogsbruket har aldrig tidigare varit så hårt som idag.

Erik Ringaby svarar: Det där är ju en anpassning till den skogsdefinition som gällt i övriga EU. Det innebär inte att mer virke finns att hämta hem i de här områdena, man går inte in och hugger där.

Ola Kåren, miljöchef på Holmen Skog tillägger att FSC-standarden hindrar ett hårt nyttjande av impediment.

Göran Rönning påpekar att biobränslen numera hämtas hem även från impediment.

Fråga från publiken: Hur är det med predationen?

Erik Ringaby svarar: Det fanns en brukspatron i Söderfors på 1700-talet som samlade på skogar. Tjäder var allmän, järpe var allmän, lavskrika kallades olycksfågel och var vanlig i

landet. Räven har kungsörn, varg och lo som fiender, men vi vill inte ha varg, lo och kungsörn så räven har i princip inga naturliga fiender.

Fråga från publiken: Maria sa att större sammanhängande områden är bra för tjädern, kan du visa en karta på var de områdena ligger i sådana fall? Är det ett sammanhängande område som du pratar om?

Erik Ringaby svarar: Hemområdet för en höna med kycklingar är inte så stort, bara någon km. Ju större sammanhängande bestånd, desto bättre trivs tjädern.

Maria Hörnell-Willebrand tillägger: Det kan vara olika åldrar på skogarna. Det som är nytt är att tjädrarna trivs i unga skogar. I Ryssland har man sett tjädrar spela i ett 200 ha stort område som tidigare kalhuggits och där det nu vuxit upp ny vegetation, där en första gallring redan genomgått. Tillståndet (innan gallringen) kan liknas vid en brand.

Göran Rönning: Holmen Skog är FSC-certifierade, men just nu avverkar Holmen flerhundraåriga tallnatureskogar i norra Hälsingland. Tjäderplatser är ofta en oföränderlig miljö, när de huggs, är tjädern tvungen att flytta.

Christoffer Stighäll, Naturskyddsföreningen: Jag har tagit del av flera artiklar om tjädrar. Finska studier från 2009 visar positiva samband mellan tjäder och gammelskog.

Maria Hörnell-Willebrand svarar: Den gamla skogen har minskat, medan 30-40-årig skog har ökat. Det har visat sig finnas ett negativt samband mellan gammal skog och tjäder enligt en finsk professor.

Fråga från publiken till Maria: Är det någon skillnad på de norska och svenska tjäderstudieområdena?

Maria Hörnell-Willebrand svarar: Nej, det är ingen skillnad. Enda skillnaden är väl att det är mer kuperat i Norge.

Fråga från publiken: Var finns hönorna i förhållanden till spelen?

Svar: Två hönor går inte in i varandras områden, utan de har sina egna områden. Det kan vara intressant för den biologiska mångfalden om de växlar mellan olika spel.

Göran Rönning: Jag har fått ett brev från Per Wegge som skriver att gammal skog är en viktig tjäderbiotop. I Norge provar skogsbruket att plockhugga med naturlig förnyring, istället för att använda kalhyggesbruket. Jag har statistik sedan 40 år tillbaka och den statistiken stämmer inte med Marias forskning. Torolf Wingqvist hade 100 spelplatser som han gick igenom, de tre största lekplatserna hade över 23 tuppar. Har det gjorts några uppföljningar på vad som skiljer dessa tjäderspelplatser från de andra?

I Solleröskogen i Mora kommun är antalet tuppar 2 idag, för 25 år sedan var det 20 tuppar. Den tredje spelplatsen har blivit skyddad som naturreservat och där ökar antalet tuppar idag. Det visar att den gamla skogen har betydelse för tjädern.

Fråga från publiken: Varför använder ni inventeringsmetoden att räkna hönor och kycklingar, när resultatet varierar så mycket år från år? År 2008 var det gott om tjäderkycklingar i Kolmården, men 2009 fann man bara en höna med kycklingar trots att man inventerat 18 mil.

Maria Hörnell-Willebrand svarar: Man är ute efter de snabba fluktuationerna, för att se om de är på nedgång eller inte. Ligger det under en halv kyckling per höna eller inte.

Jan-Eric Hägerroth, Naturskyddsföreningen:

Hur ser tjädern på skogen?

Jan-Eric Hägerroth har jobbat med tjäder de sista 10 åren. Han har i allmänhet jobbat mycket med fågelskydd.

Tjädrar är rätt duktiga på att glo. (Power point-bild visas.)

Vad har hönan för krav och behov? Bärrika marker (blåbärsris), sumpskog, betesträd och omväxlande habitat.

Vet vi hur många hönor det finns per tupp? Längre norrut i fjällnära områden är det en tupp per spel. Vet ej riktigt hur många hönor det finns kring ett spel. Utifrån Jan-Erics egen erfarenhet – har aldrig sett fler än 14 tuppar och 12-13hönor vid ett spel.

Vad har tuppen för krav och behov? Betesträd

Lekplatserna har ofta höga naturvärden. Undervegetation (ex kjolgranar) är viktigt. Revirplaceringen är inte statisk (alfatuppar byts). Det kan variera väldigt mycket hur det ser ut på respektive spelplats och hur alfatuppar byts när den ena går bort genom åren.

Revir kan förflyttas avsevärt vid byte av alfatupp.

Hänsynen måste omfatta hela upptagningsområdet. Höga naturvärden måste bevaras för att nå miljömålen

Relevant information från forskning och inventering måste spridas till berörda: Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen, Naturvårdsverket, Jägarförbundet, allmänheten och markägaren.

Jan-Eric och Hans Svensson har studerat 86 tjäderlekar i Kolmården fördelat på skogens åldersklasser 2009, flest spel i skogar över 100 år. 1 lek observerades i skog som är 30-59 år, 25 lekar i 60-99-årig skog, 45 lekar i skog som är 100 år eller äldre och 15 lekar har observerats i avverkade lekar.

Värdeklasser 2009, var finns tjädern? Av 86 tjäderlekar:

10 st finns i reservat, 44 i skogar med höga naturvärden, drygt 15 st i skogar med låga naturvärden där någon form av skoglig åtgärd har bedrivits, 15 st finns i avverkade lekplatser.

I skogarna som Jan-Eric studerat har 6 tjäderlekar observerats i skog som är 60-99 år gammal. I skogar över 100 år gamla, har över 10 tjäderlekar observerats. Jan-Eric gör bedömningen att skogarna måste hysa höga naturvärden för att kunna hysa en fungerande tjäderpopulation.

Ett projekt där satellitdata för modellering av tjäderhabitat används med hjälp av bl.a. fjärranalys. Inblandade i projektet: Laine Boresjö Bronge (Vattenfall), Björn Svensson (Vattenfall), Kaj Almqvist (Norrköpingskommun, han har sammanställt inventeringsresultat i många år, under åren 1993 - 2006 har det observerats en kraftig nedgång av tuppar, en

halvering av lekande tuppar), Krister Mild (Naturvårdsverket), Mats Holm (Skogsstyrelsen i Östergötland) och Henrick Blank (Länsstyrelsen i Jönköping).

I Artskyddsförordningen 4 § 4 står det att det är förbjudet att avsiktligt skada eller förstöra djurens fortplantningsområden.

Frågestund:

Göran Rönning: Tjädern finns upptagen som särskilt skyddsvärd art enligt EU:s fågel- och habitatdirektiv. EU:s lagstiftning är överordnad den svenska lagstiftningen. Lagen efterlevs inte av skogsbolagen, då kanske man ska polisanmäla skogsbolagen eftersom de struntar i lagen.

En röst från publiken: Tjädern är rödlistad i Östergötland.

Ola Kårén, Holmen Skog, Skogsskötsel och miljöchef, Örnsköldsvik:

Vilken hänsyn tar Holmen Skog i skogen?

Vad ska Holmen Skog ta hänsyn till?

Det finns 50 000 arter i Sverige.

Rennäring

Kulturminne

Vandringshinder

Skogsvårdslag

FSC-certifiering

Kalkbarrskog

Metylkvicksilver

Vitryggig hackspett

Klimatförändring

Naturvårdsbränning

Åtgärdsprogram för hotade arter

PEFC

Etc, etc

Hur många träffar får dessa ord om man söker efter dem på Google?

Nyckelbiotop får 26 000 träffar (värt att notera är att begreppet inte fanns för 20 år sedan, säger Ola Kårén). Vandringshinder 45 700 träffar. Vattendirektivet (denna hemska sak, ett monster när det gäller byråkrati, säger Ola Kårén) får 85 700 träffar på Google. Tjädern får 88 000 träffar. Rödlistad får 32 900 träffar. Knappnålslav får 331 träffar på Google Vitryggig hackspett får 239 000 träffar, FSC får 8700 träffar och Skogsvårdslagen får 4090 träffar.

Holmen gör riktade åtgärder och är stolta över sina restaurerade våtmarker. Skötsel bedrivs i vissa avsatta skogar för att öka mängden död ved. Naturvårdsbränning är också en riktad åtgärd. Holmen Skog tar hänsyn på flera nivåer, har frivilliga avsättningar.

Den generella hänsynen innebär att hänsynen grupperas till större zoner istället för att sprida ut dem, framtidsträd skadas aktivt, kantzoner varierar, man tar hänsyn till framtidsbiotoper vid gallring, hänsyn tas i alla åtgärder. Lång leveranstid!

Holmen avsätter 23 evighetsträd per hektar, istället för 10 träd som enligt FSC-standarden ska lämnas. Vad gör då dessa evighetsträd för nytta? Ser man på det hela ur ett längre perspektiv (100-300 år), om 100 år innehåller den produktiva skogen fler naturvärdesträd än dagens nyckelbiotoper.

Ola Kåren visar en karta över Holmen Skogs frivilligt avsatta områden. 60 000 ha skogar totalt avsatta på Holmens marker, 120 000 ha är beskogade impediment, 60 000 ha generell hänsyn vid avverkning.

En stor andel av Holmens skogar brukas inte. Det är inte lönsamt att bruka impediment.

Älgen betar tallarna hårt, så att de ser ut som rododendrontallar. De betas om och om igen. Tallen har minskat i de talldominerade skogarna, vilket också har betydelse för tjädern.

Hur kan Holmen Skog påverka tjädern?

Avsättningar (+) (de har ett visst värde men vi kan inte avsätta oss ur en tjäderproblematik, säger Ola)

Biotoper (fukt mm) (++)

Trädgrupper (+)

Evighetsträd (+)

Skyddszoner (++)

Ej nydikning (++)

Rensa underväxt (-) (ökar produktiviteten, underlättar ett effektivare arbete, ökar sikten, men vi ska inte göra det av slentrian, säger Ola)

Naturvårdsbränning (-/+)

Viltförvaltning (+) (har stark betydelse, enligt Ola)

Trädslagsval (+)

Jonnie Friberg, distriktschef, Holmen Skog:

Hur ser Holmen på tjädern i Kolmården?

Holmen skog har 50 000 ha produktiv skogsmark i Kolmården. Det är fördelat på följande årsklasser:

Över 91 år: 11 %

61-90 år: 16 %

31-60 år: 37 %

0-30 år: 36 %

Holmens årliga uttag är bara 75 % i Kolmården. Holmen utarmar absolut inte skogen i Kolmården. Holmen har hållit igen avverkningar av en massa skog på grund av Gudrun-stormen.

Holmen tar miljöhänsyn. Jonnie Friberg visar en bild på ett hygge som inte är fykantigt, utan ett hygge som mer smälter in i landskapet och visar en mosaik av hänsyn som tas i skogsbruket idag. Holmen försöker samla hänsynen där den gör mest nytta. Tydliga avgränsningar ska finnas. Hänsyn till kulturlämningar ska också tas.

Varför avverka tjäderspel?

En praktisk skogsman ska avverka en viss volym och det här är ju moget. Skogen är välskött, den har röjts och gallrats och är nu färdig att avverkas. Det är dags för en ny generation.

Holmen ser inte tjädern som hotad. Enligt senaste årsrapporten av Svensk skogstaxering sker det en uppgång för svenska skogshöns. Även om gammelskogen minskar är tjäderpopulationen stabil. 100 % av honorna blir betäckta, då fungerar ändå lekarna på något sätt. Tjäderspelen har en ringa betydelse för populationen. Det finns en positiv korrelation mellan tjädern och yngre skog i en finsk studie. Det kommer upp skog som om några år kommer att vara 70, 80, 90 år gammal.

Jonnie Friberg har tagit till sig det här om tjädern och ska försöka agera efter det. Vad säger forskningen?

Varför ska tjäderspel inte avverkas?

Det är ett stort mäktigt spel, naturen är komplex. Det kommer hela tiden mer forskning, kanske ska man vänta eftersom kunskapsluckor finns. Man är ödmjuk inför naturen. Tjäderspelplatsen är välbesökt. Vacker miljö. Kanske finns höga naturvärden.

Detta är med andra ord vågskålar som Holmen Skog står och väger mellan: FAKTA – KÄNSLOR.

Det är ändå vi människor som påverkar naturen, säger Jonnie Friberg.

Frågestund:

En person i publiken: Ni (Holmen) ska vara stolta över era tjäderspelplatser.

Jonnie Friberg svarar: Holmen vill ta in intryck av det som sägs här på seminariet idag.

Göran Rönning: Hur hanterar ni tretåiga hackspettens häckningsplatser? Den är rödlistad.

Jonnie Friberg svarar: Det känns som att det ligger utanför dagens ämne. Vi sparar tillräckligt med träd. Vitryggig hackspett är en av alla rödlistade arter, vi lämnar hänsyn, tar generell hänsyn eller har avsättningar.

Jan Axelsson, Naturskyddsföreningen säger att han vill kommentera det som Holmen Skog sagt om den generella hänsynen. Han går fram till scenen och visar overhead-bilder. Rikspolytaxuppföljningen visade 2007 att totalt 32 % av avverkningar på privatägd skogsmark, samt övriga skogsbruket inte levde upp till skogsvårdslagens minimikrav på hänsyn. Skogsägarna hämtar hem hänsynen, säger Jan Axelsson. Han visar en bild där kantzon är snitslad precis intill ett kärr. Här har man inte ens sparat en tall intill utan satt snitseln ute i våtmarken för att ta hem så mycket virke som möjligt.

Nästa bild: Här hade man kunnat sätta snitslarna på träden, men istället sitter snitslingarna ute i kärret och alltså saknas kantzon. Det är Holmen Skog som snitslat ute i kärret.

Ola Kåren svarar: Skogsstyrelsen kanske kan kommentera det med den generella hänsynen. Det har varit en del fall efter stormen Gudrun där man plockat hem träd. Vi är inte felfria, det har vi aldrig påstått.

Jan Axelsson: Jag har försökt hålla en skriftlig dialog med er, du har haft en hel månad eller två på dig, men inte svarat, därför går jag ut med detta offentligt.

Jonnie Friberg: De träd som var snitslade ska vara kvar, kantzonen var innanför.

Kristoffer Stighäll, Naturskyddsföreningen kommer fram till scenen och visar en overhead-bild: Det här med att tjädern inte är hotad – Studier i norra Sverige pekar på en starkt vikande trend, tjäderpopulationerna har minskat mellan 50-70 %.

Jan-Eric Hägerroth: Vi har noga försökt följa tjäderns utveckling i hela skogslandskapet i en viss trakt. Över 20 tuppar observerades för 20 år sedan. Idag är det tre tuppar kvar där. Tidigare har det varit 3-4 tuppar i ett annat område, idag 1 tupp. Där (Jan-Eric pekar på en karta) finns det ingen tupp alls. Vi har letat aktivt. Vi har hört att det ska finnas tjädrar i unga skogar, men vi har inte lyckats hitta någon där, och vi har lagt ner mycket tid. Hur mycket tid har ni forskare lagt ner?

Maria Hörnell-Willebrand: Det kommer till nya tjädrar, men det kan vara svårt att hitta dem. Ungskogen måste ha en viss areal.

Jan-Eric Hägerroth: Det har vi inte här. Här hade vi för 20-25 år sedan en bra population av tjäder, men det har vi inte idag.

Kristoffer Stighäll: Maria säger att finska studier visar att tjädern föredrar yngre skog, men de skriver inte så. De skriver att skogen kan vara lämplig för tjäder efter 30-40 år, men det står inte att den vill ha sådana skogar.

Ulf Kleist, Skogsstyrelsen: Holmen Skog har legat bra till vid polytaxuppföljningarna av den generella hänsynen som görs varje år. De har tillhört de bättre.

Gunnar Isacson, Skogsstyrelsen:

Hur ser Skogsstyrelsen på tjädern?

Tjäderpopulationer i Europa har haft en minskande trend under 1990-2000, populationen stiger i Ryssland. Södra Sverige hör till den stora minskningsdelen i Sverige.

I gallringsskogar över ca 40 år börjar man få gynnsamma tjäderförhållanden.

Tjädern är ett kulturarv – dels i jaktsammanhang, men också ett symboldjur för det gamla och trolska i skogen. Tjädern återkommer ständigt i konst och litteratur.

Tjädern har ett socialt värde – ger upplevelse av naturen, ekoturism.

Biologisk mångfald – skog som är lämplig för tjäder är också lämplig för en stor mängd andra organismer, bra indikator på artrikedom.

Tjädern minskar i Västeuropa, i Sverige och i Kolmården.

Orsaker:

- Storskaligt trakthyggesbruk fragmenterar landskapet och minskar andelen olikåldrig och flerskiktad skog.

- Predation av bl.a. räv och vildsvin.
- Kvävenedfall medför tätare ungskogar, med lite undervegetation, mindre bärris, mera kruståtel, mindre tall.
- Klimatförändringar.

Slutsatser:

Varje landskapstyp har sin problematik och kräver sina egna lösningar. Skogsskötsel och skogsproduktion kan rätt tillämpat vara ett medel att bevara tjädern. Vi måste göra något – tillsammans.

Skogsstyrelsen avser att under 2010 sammanställa skogsskötselråd för tjäder i samarbete med skogsbruket, forskare, myndigheter och ideell naturvård. Idag kan Skogsstyrelsen hjälpa skogsägare som vill ta hänsyn till tjäderlokaler med rådgivning genom att bl.a. erbjuda exempelvis naturvårdsavtal, NOKÅS (Natur och kulturåtgärder i skogen) och hänsynsplaner.

Ibland måste Skogsstyrelsen lagföra, men Gunnar Isacson tror att man kommer längre med samarbete.

Skogsaktörer har ett sektoransvar för bevarandet av tjädern. Bra med en sådan här seminariedag, att få lyssna på varandra.

Frågestund:

Maria Hörnell-Willebrand: Vad är det för data du grundar tjäderminskningen i södra Sverige på? Sådan forskning känner vi inte till.

Gunnar Isacson svarar: Ja, den här datan kanske är gammal, det vet jag inte riktigt, jag har frågat runt bland kollegor. Jag är också en lycklig ägare till en spelplats. Det här måste vi undersöka mer. Den data som redovisas på power point-bilden gällde för 1999-2000. Ingemar Hjorts bok som kom 1994, han redovisade en minskning i många länder.

I långt perspektiv är det ingen tvekan om en minskning, men tittar man på fågeltaxeringen en ökning.

Göran Rönning: Vi får inte använda alternativa skogsbruksmetoder, en privat markägare i Norrlands inland som vill använda naturkulturmetoden får ju inte göra det. Han måste kalhugga sin skog trots att han inte vill det. Vi måste komma bort från det schablonartade kalhyggesbruket. Fick vi använda kontinuitetsskogsbruk skulle kanske tjädern skulle kunna räddas. Alternativa skogsbruksmetoder är ett måste.

Svar: Alternativa skogsbruksmetoder är bra där de passar.

Paneldebatt

Kjell Sjöberg, Maria Hörnell-Willebrand, Erik Ringaby, Jan-Eric Hägerroth, Gunnar Isacson, Jonnie Friberg och Ola Kåren svarar på frågor.

Jan Axelsson, Naturskyddsföreningen ber att få komma fram till scenen igen och lägger upp en ny overhead-bild:

Artskyddsförordningen (2007:845)

"§1 Denna förordning är meddelad med stöd av 8 kap § 1 miljöbalken.

Fridlysning § 4: I fråga om vilda fåglar är det förbjudet att:

1. ....
  2. ....
  3. ....
  4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsen.
- Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren."

Hur ser Holmen på denna paragraf? undrar Jan Axelsson.

Ola Kåren svarar: Jag känner inte till förordningen. Det är svårt att leva efter den paragrafen, om man ska leva bokstavligt efter skogsvårdslagen skulle det vara väldigt svårt.

Anders Nilsson, Holmen Skog, i publiken: Det finns knappt någon art som inte minskat på grund av rävpopulationen, vad finns det för belägg för att ett område exempelvis är en lämplig tjäderbiotop? Det är ju troligt att det kan vara så, men vad har man vidare gjort för att visa att det är så?

Gunnar Isacson: Det grundar sig på satellitdata som bl.a. Björn Svensson sammanställt. Lekplatsinventeringar och vad vi har för värdeetrakter.

Maria Hörnell-Willebrand: Man ska vara noga att skilja på att man utgått från tuppar.

Maria Hörnell fick här mothugg från Kaj Almqvist som förklarar att även hönor och kycklingar ingår i fjärranalysen. Alla tjäderhabitat ingår i studien.

Maria Hörnell-Willebrand svarar: Jaså, var det så?

Gunnar Isacson: Skogsstyrelsen tittar på sommar- och vinterhabitat. Det här kan bli ett verktyg om det fungerar bra.

Göran Rönning ställer en fråga till samtliga i panelen, inklusive Maria Hörnell-Willebrand: Har forskarna rätt i konstaterandet att kycklingbiotoper är de miljöer som tjädern nyttjar, som skogsbruket har påverkat mest negativt de sista 50 åren, efter att kalhyggesbruket blev infört? Då fuktiga blåbärsskogar blir kalhuggna blir den ursprungliga vegetationen undanträngd av gräsarter, framför allt kruståtel. Miljön blir då för torr, och insekter som kycklingarna är beroende av försvinner (Storfuglekologi och skogsbehandling, Rolstad & Andersen, Skogsforsk 2003).

Svar från Kjell Sjöberg, SLU: Idag är man betydligt försiktigare, man dikar inte ut längre. Det är viktigt att kycklingarna får den animaliska födan som är startfoder, så visst har de rätt.

Gunnar Isacson: I södra Sverige ser vi att blåbärris minskar, kruståtel ökar kraftigt. Miljöhänsynen har dock blivit bättre, småimpediment sparas i större utsträckning jämför med på 70-80-talet.

Maria Hörnell-Willebrand vill inte svara på frågan, medan övriga i panelen svarar ja.

Ola Kåren, Holmen Skog: FOMA är nog ett väldigt viktigt verktyg för att se trenderna, för att se hur det förhåller sig, med hårt bete givetvis. Det är många saker som spelar in.

Jan-Eric Hägerroth: Det är oerhört viktigt att ta den hänsyn som tjädrar kräver, att man ser det långsiktigt, även i ett landskapsperspektiv, vi ska fördjupa oss i det så fort som möjligt.

Maria Hörnell-Willebrand: Vi har ytor där vi mäter allt, där vi även räknar tjädrar, kommer att kunna följa det över en viss tid över hela landet. Norr om Daläven är nog blåbärriset inget problem, men slutna granplanteringar utan underväxt är inte bra för tjädrar.

Jonnie Friberg, Holmen Skog: Vi spar ju idag kantzoner och sumpmarker på ett helt annat sätt än vad vi gjorde för 10 år sedan. Viltproblematiken är det stora hotet mot listan.

Thomas Fasth, Stiftelsen Pro Natura, i publiken: De stora dikningarna som skedde förr torkade ut många sumpskogar. Hur ser man på dessa diken idag? Rensar man dessa diken på Holmens marker? Det är viktigt att komma ihåg att även tuvull är viktigt när tjädrarna lägger sina ägg.

Ola Kåren: Holmen kan dikesrensa, jag vet att i Delsbo-trakten var väldigt grovt räknat hälften av dikesrensningarna misslyckade. Det ska vi aldrig satsa på, vi ska inte göra om samma misstag vi gjorde då. Omfattningen är relativt liten, förhoppningsvis har vi lärt oss en del sedan dess. Regelverket är dessutom hårdare nu än på 70-80-talet.

Avslutningstal av Per Olsson, Holmen Skog

Det fanns 3 miljarder människor på jorden när Per Olsson var på sitt första tjäderspel. Idag finns det 6,8 miljarder. Vi människor breder ut oss. När man ska skapa en kompromiss kommer människans behov att hamna ganska högt på dagordningen. Vi påverkar detta klot och det kommer vi antagligen fortfarande få göra. Det är otroligt positivt att det forskas om tjädern. Skogsvårdslagen är ganska tunn, både bildligt och bokstavligt. Holmens VD Björn Andréén sitter bland oss i publiken, men har suttit tyst hela dagen. Det som har sagts idag på seminariet ska Holmen Skog ta till sig.

Minnesanteckningar gjorda av
Amanda Tas
Sekreterare i Skydda Skogen